

УДК 7-08

ДО 260-Ї РІЧНИЦІ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ В.А. МОЦАРТА. ОБРАЗ ВЕЛИКОГО КОМПОЗИТОРА В МАСОВІЙ КУЛЬТУРІ ХХ-ХХІ СТОЛІТЬ

Сидоряк В.М., Співак О.В.

Харківська гуманітарно-педагогічна академія

Поява промисловості й тотальна урбанізація, що були характерні для кінця ХІХ – початку ХХ століття, призвели до появи нових соціальних шарів – маси людей, що були відірвані від звичної для них діяльності. Це, в свою чергу, призвело до певної стандартизації й уніфікації образу життя, споживання, культурних запитів тощо. З'явилися передумови до виникнення «масової культури» та появи нової галузі – розважальної, одним з видів якої став художній кінематограф. Пошук нових ідей і цікавих сюжетів спонукали режисерів і сценаристів звертатись до біографій великих творців, зокрема до особистості В.А. Моцарта. В масовій культурі ХХ-ХХІ століть найбільший інтерес викликають два аспекти життя великого композитора, а саме: міф про його отруєння італійським композитором Антоніо Сальєрі; міф про його незавершений твір – «Реквієм».

Ключові слова: Моцарт, Сальєрі, реквієм, екранізація, масова культура, ігрове розважальне кіно.

Постановка проблеми. За більше, ніж 250 років спроб досягнути багатогранну постать В. А. Моцарта було написано безліч мистецтвознавчих праць. Той факт, що цей процес не зупиняється, засвідчує велике бажання люд-

ства усвідомити його грандіозну і хвилюючу творчу спадщину. В. Хильдесхаймер з цього приводу писав: «Велич Моцарта не можна виміряти, але можна відчувати його вплив» [7, с. 8]. Не дивлячись на те, що Моцарт був музикантом, педагогом і

композитором, його творча спадщина інтригує і надихає не тільки музикантів. Таємниці, що огортають його найбільш відомий твір «Реквієм» і його загадкову смерть, вже два століття поспіль надихають художників і скульпторів, а у XX-XXI століттях ще й кінематографістів, на створення прекрасних і самобутніх витворів мистецтва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Грунтовні біографічні дослідження належать Е. Великовичу [1], П. Луцкеру [7], Г. Чичерину [10]; роль творчої спадщини композитора в контексті розвитку фортепіанної музики С. Ісакоффю [4]; критика та історичні дослідження А. Ейнштейну []. Неодноразово видавались епістолярії Моцарта [2] та різноманітні нотні матеріали. В передмові до власного дослідження П. Луцкер зазначає, що у 1975 було випущено бібліографічний вказівник наукових праць з дослідження життя й творчості великого композитора, число найменувань якого вийшло за сім тисяч.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. XX-XXI століття не ознаменувались спадом інтересу до творчості В. А. Моцарта, а з появою кіно і телебачення його музика, і сам його образ, почали з'являтися на екранах все частіше. Таємниці, що окутували його життя і смерть, сам його образ – образ генія, стали своєрідними символами і викликали гострий інтерес у масового глядача. Виклики часу потребували нових рішень щодо втілення образу великого композитора, і саме цей аспект обумовлює мету нашої статті.

Мета статті: проаналізувати втілення образу В. А. Моцарта у масовій культурі XX-XXI століть.

Виклад основного матеріалу. Термін «масова культура», у значенні популярна культура більшої частини, вперше з'являється у 40-х роках XX століття в праці «Мистецтво та масова культура» німецького філософа і соціолога М. Хоркхаймера (Max Horkheimer). Поява даного феномену була пов'язана з абсолютно новими напрямками та формами мистецького мислення, що з'явилися у XX столітті, а також відмінними від попередніх запитамі самого носія даної культури – суспільства. Масова культура різко відрізняється від інших форм в тому числі і тим, що вона спирається на досягнення передової технології навіть більшою мірою, ніж її елітарні форми. В сфері масової культури, – поп-музики, розважального кіно, моди, бульварної преси тощо, – використовуються потужні потенціали соціології, психології, менеджменту та інших наук.

Одним з найпопулярніших видів мистецтва у XX столітті закономірним чином стає розважальне ігрове кіно. Сценаристи і режисери звертаються до популярних сюжетів, в тому числі до теми вічного протистояння успіху і заздрощів, довіри і зради – до сюжету Моцарта і Сальєрі. У 1982 на екрани виходить шестисерійний художній фільм «Моцарт» роботи французького кінорежисера М. Блюваля (рис. 1).

Назви окремих епізодів поступово розкривають перед глядачем життєвий і творчий шлях композитора: «Леопольд», «Перелом», «Потрясіння і пристрасті», «Ціна свободи», «Божевільний день», і останній – «Реквієм». Поряд з життєписом, фільм ілюструє особливості і правила життя XVIII століття, образ батька й улюбленої сестри, проблеми, з якими стикається родина.

Даним прийомом автори користуються не тільки заради декорацій, але й з метою розкриття образу композитора, спроб розуміння його внутрішнього світу, певних його рішень.

Рис. 1. Постер до фільму «Моцарт»

Вже через два роки у 1984 році на екрани виходить художній фільм «Амадей» чехословацького кінорежисера М. Формана, який стає по справді культовим. Цей фільм відрізняється від попереднього тим, що образ В. А. Моцарта тут подано у вигляді глузливої, зверхньої людини, що, на думку його заздрісника Сальєрі, не варта того божественного таланту, що він має. Саме їх протистояння так привернуло масового глядача.

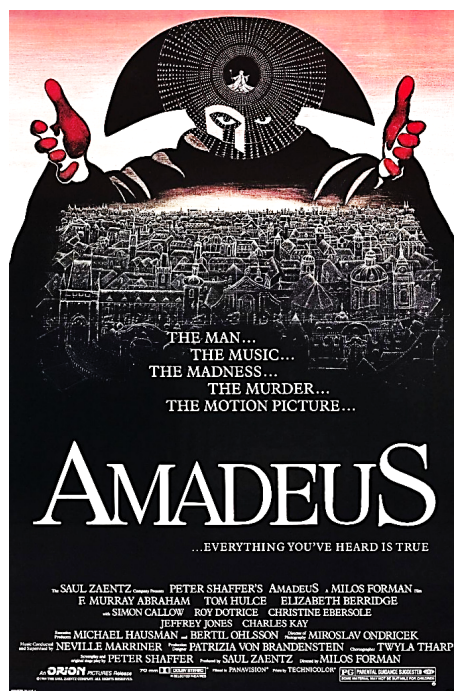

Рис. 2. Постер до фільму «Амадей»

Творці даної стрічки приклали багато зусиль для створення реалістичної атмосфери XVIII століття: костюми для зйомок були виго-

товлені по ескізам одержі того часу; постановка опери «Дон Жуан» у фільмі була знята на тій самій сцені, де й була поставлена вперше за життя композитора; працюючи над манерою висловлюватись і сміятись, актор Т. Халс вивчав епістолярії самого композитора та його сучасників, таким чином намагаючись наблизитись до реального його образу, а також почав брати уроки гри на фортепіано, тривалість яких іноді досягала чотирьох годин на день; під час зйомок фільму використовували виключно природне освітлення, що в кінцевому результаті зробило кадр дуже натуральним і живим.

Цей фільм викликав широкий резонанс. Глядач занурився у власні дослідження подробиць творчого і особистого путі великого композитора, а образи Моцарта і Сальєрі почали виступати майже в якості бінарних опозицій. Не дивлячись на ряд спростувань, вихід кількох статей, наприклад, «Сальєрі виправданий, він не труїв Моцарта» [9], і навіть суд, що відбувся в Мілані у 1997 році де Сальєрі також був виправданий, цей міф не був розвіяним. Намагаючись виправити це положення, у серії статей «На захист Антоніо Сальєрі» музикознавець Б. Кушнір описує останні роки його життя, які Сальєрі провів у шпиталі. Чутки про те, що він отруїв Моцарта були, мабуть, відомі й йому самому. У жовтні 1823 року Сальєрі відвідав його учень: «Це була сумна зустріч. Він виглядав примарою і говорив незакінченими фразами про близьке наближення смерті. В кінці він сказав: «Хоча я смертельно хворий, я хочу запевнити Вас чесним словом, що немає абсолютно ніяких підстав для цих абсурдних чуток. Ви знаєте, про що я! Але ні! Це злісний наклеп, один тільки злісний наклеп! Скажіть світу, дорогий Мошелес, що старий Сальєрі на краю смерті сам Вам це сказав» [6, с. 223].

У 2009 році світ побачила рок-опера французького режисера О. Даана «Моцарт», що спричинила масовий фурор. У якості композиторів виступили Жан П'єр Піло та О. Шультез, авторами тексту Д. Аттья та Ф. Шоке. Рок-опера була всі рекорди по кількості проданих білетів: у світі її подивились 800000 глядачів; вона отримала три статуетки престижної церемонії «NRJ Music Awards»; альбом рок-опери розійшовся тиражем у 750000 тисяч примірників і отримав статус діамантового, на окремі пісні було знято вісім відеокліпів; у 2010 році вийшла книжка, що оповідає про процес створення рок-опери й містить ескізи костюмів та інші подробиці виробничого процесу (рис. 3).

Окрім протистояння з Сальєрі, у рок-опері масштабно розкривається тема «Реквієму», отримавши замовлення на який композитор утверджується у думці, що пише панахиду собі. Недописаний «Реквієм» стає ще одним символом масової культури – символом таємничості, невідворотного року, в жорна якого потрапляють як звичайні люди, так і генії.

Недописаний «Реквієм» привертає й інтригує не тільки масового глядача, а й професійних композиторів. Після смерті В. А. Моцарта над його завершенням працювали його сучасники. Одним з перших за це завдання взявся Йозеф фон Ейблер, талант якого високо оціню-

вав сам В. А. Моцарт, і до якого у першу чергу звернулася його дружина Констанція. Ейблер з великою цікавістю взявся дописувати твір, але після нетривалої роботи відмовився. Після нього над завершенням «Реквієму» працював учень В. А. Моцарта Ф. К. Зюсмайер, але точна кількість його доробків залишається предметом гарячих дискусій досі. У XXI столітті композитори також звертаються до цієї теми і намагаються закінчити геніальний твір. У 2011 британський композитор М. Фінісі дописав його фінал, що також стало предметом гарячих дискусій [8].

Рис. 3. Постер до рок-опери «Моцарт»

Висновки. Постаць великого австрійського композитора В. А. Моцарта увійшла в масову культуру XX-XXI століть як символ великої талановитості, таємничості, року, і іноді здається, що публіку більше зачаровує саме його особисте життя, ніж його музика. Але на нашу думку, сучасність куди більш складніша, і відповідь на це питання лежить в самому дусі часу і в тому, що відділення творчості від особистості творця їй вже абсолютно не притаманно. Великий інтерес сучасності до таємниці життя й смерті композитора не в якому разі не відмінє його сприйняття в якості втіленої геніальності, про що свідчить досить специфічна, але й не менш влучна ілюстрація:

Рис. 4. «Моцарт за створенням чергового шедевру». Невідомий карикатурист

Перспективами подальших досліджень є поглиблення даної проблематики та вивчення репрезентації образу В. А. Моцарта в інших жанрах і видах масової культури XX-XXI століть.

Список літератури:

1. Великович Е. Великие музыкальные имена / Е. Великович // СПб.: »Копмозитор», 1997. – 188 с.
2. Вольфганг Амадей Моцарт. Письма / Пер. с нем., фр., итал., лат. // М.: «Аграф», 2000. – 448 с.
3. Ейнштейн А. Моцарт. Личность. Творчество / Пер. с нем. Е. М. Закс, науч. ред. перевода Е. С. Черной // М.: Музыка, 1977. – 454 с. и ил.
4. Исакофф С. Громкая история фортепиано. От Моцарта до современного джаза со всеми остановками / С. Исакофф // М.: АСТ: CORPUS, 2014. – 281 с.
5. Кино-поиск [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kinopoisk.ru/> 10.03.2016
6. Кушнир Б. В защиту Антонио Сальери. Часть 3: Болезнь, смерть и похороны Моцарта. Была ли тайна? / Б. Кушнир // Балтимор: Вестник. – № 14-19. – С. 221-226.
7. Луцкер П., Сусидко И. Моцарт и его время / П. Луцкер, И. Сусидко // М.: Издательский дом «Классика – XXI», 2008. – 624 с.
8. Соболев М. Моцарт XXI века завершил «Реквием» / М. Соболев // Вечерний Петербург. – от 22.11.2011. – С. 6.
9. Foschini Paolo. Salieri assolto «Non avveleno' il rivale Mozart» / Foschini Paolo // Corriere della Sera. – da 18.05.1997. – P. 18.
10. Чечерин Г. В. Моцарт. Исследовательский этюд / Общая ред., вступ. статья, примеч. Е. Ф. Бронфин // Л.: Музыка, 1979. – 256 с.
11. Якимович Я. А. Культура XX века / Культурология. Энциклопедия в 2-х т.; глав. ред. и автор проекта С. Я. Левит // М.: РОССПЭН. – 2007. – Т. 1. – С. 1048-1054.

Сидоряк В.Н., Спивак А.В.

Харьковская гуманитарно-педагогическая академия

К 260-ОЙ ГОДОВЩИНЕ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ В.А. МОЦАРТА. ОБРАЗ ВЕЛИКОГО КОМПОЗИТОРА В МАССОВОЙ КУЛЬТУРЕ XX-XXI СТОЛЕТИЙ

Аннотация

Появление промышленности и тотальная урбанизация, характерные для конца XIX – начала XX века, привели к появлению новых социальных слоев – массы людей, оторванных от привычной им деятельности. Это, в свою очередь, привело к определенной стандартизации и унификации образа жизни, потребления, культурных запросов и так далее. Появились предпосылки к возникновению «массовой культуры» и появлению новой отрасли – развлекательной, одним из видов которой стал художественный кинематограф. Поиск новых идей и интересных сюжетов побуждали режиссеров и сценаристов обращаться к биографиям великих создателей, в том числе, и к личности В. А. Моцарта. В массовой культуре XX-XXI столетий наибольший интерес вызывают два аспекта жизни великого композитора, а именно: миф об его отравлении итальянским композитором Антонио Сальери; миф о незавершенном произведении – «Реквиеме».

Ключевые слова: Моцарт, Сальери, реквием, экранизация, массовая культура, игровое развлекательное кино.

Sidoryak V.M., Spivak O.V.

Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy

TO THE 260TH ANNIVERSARY OF V.A. MOZART'S BIRTH. IMAGE OF THE GREAT COMPOSER IN THE MASS CULTURE OF THE 20-21 CENTURIES

Summary

Appearance of industry and total urbanization, characteristic for the end of the 19th – the beginning of the 20th century, resulted in new social layers – the mass of people cut off from activity which they had been used to. This, in its turn, caused certain standardization and unification of the lifestyle, consumption, cultural requirements, et, c. The preconditions of the «mass culture» and a new area – entertaining, one of whose kinds the art cinema became, came into sight. Search for the new ideas and interesting plots made directors and screenwriters turn to the biographies of the great artists, V. A. Mozart in particular. In the mass culture of the 20–21 centuries two aspects of life of the great composer are the most interesting, namely, the myth of Antonio Salieri poisoning him, and the myth of his unfinished work – «The Requiem».

Keywords: Mozart, Salieri, requiem, filming, mass culture, entertaining movie.